

ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЎРТАСИДА ХУҚУҚБУЗАРЛИКЛАР ПРОФИЛАКТИКАСИНИ АМАЛГА ОШИРИШДА БОЛА ТАРБИЯСИ

Исаев Лазиз Рахимжонович

*ИИВ Малака ошириш институти Ўқув бўлими бошлиғи
подполковник*

Аннотация: Мазкур мақолада бола тарбияси билан шуғулланувчи ўқитувчилар тамонидан барча куч ва имкониятларимизни ёшларимизнинг интеллектуал ва жисмоний камол топишида барча саии ҳаракатларни амалга ошириш ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган болалар билан профилактик тадбирларни амалга ошириш ва уларни ижтимоий мослаштириш билан боғлиқ фаолияти илгари сурилган.

Калит сўзлар: Бола тарбияси, Ижтимоий ҳимояга муҳтож, Низоли оила, хавфли аҳвол, профилактик суҳбат, якка тартиб, жамоатчилик, ҳамкорлик, ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахс, вояга етмаган, хулқ-атвор, салбий таъсир

Ўзбекистон Республикасининг 2014 йил 14 майдаги “Хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида” Қонунининг 27-моддасида, вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва хуқуқбузарликлар профилактикаси «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва хуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонуни, ушбу Қонун ва бошқа қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилиши давр талабидир.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 3 августда “Вояга етмаганларга ижтимоий-хуқуқий ёрдам кўрсатишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 490-сонли қарорига асосан 6 та илова ҳам тасдиқланган. Шунингдек, қарорнинг 1-иловасига мувофиқ, ички ишлар органларининг вояга етмаганларга ижтимоий-хуқуқий ёрдам кўрсатиш марказларининг асосий вазифалари, функциялари, ваколатлари, улар фаолиятини ташкил этиш ҳамда бошқариш тартиби, назоратсиз ва қаровсиз қолган вояга етмаганларни аниқлаш, уларни марказга қабул қилиш, рўйхатга олиш ва сақлаш тартиби, вояга етмаганлар билан якка тартибдаги профилактика ишларини ташкил этиш ва уларни марказдан чиқариш тартибини назарда тутувчи Вояга етмаганларга ижтимоий-хуқуқий ёрдам кўрсатиш марказлари тўғрисидаги низом тасдиқланган.

Янги тахрирдаги Конституциянинг 77-моддасида Ота-оналар ва уларнинг ўрнини босувчи шахслар ўз фарзандларини вояга етгунига қадар боқиши, уларнинг тарбияси, таълим олиши, соғлом, тўлақонли ва ҳар томонлама камол топиши хусусида ғамхўрлик қилишга мажбурийлиги белгиланган. Шунингдек,

Давлат ва жамият етим болаларни ҳамда ота-онасининг васийлигидан маҳрум бўлган болаларни боқишни, тарбиялашни, уларнинг таълим олишини, соғлом, тўлақонли ва ҳар томонлама камол топишини таъминлайди, шу мақсадда хайрия фаолиятини рағбатлантиш билан боғлиқ ҳаракатлар киритилган.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг алоҳида боби “Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар” бобига киритган. Хусусан, ЖК 122-моддасида вояга етмган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш жиноятига нисбатан жазо белгиланган. ЖКнинг 127-моддасида, вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш ҳам жиноят сифатида эътироф этилган. Ушбу жиноятнинг объектив томони вояга етмаган шахсни тиламчилик қилишга, спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмайдиган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни, шунингдек, гиёҳвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларни истеъмол этишга, вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этишдан иборатдир.

Бугунги кунда тарбия ва таълим давлатимизнинг биринчи даражасига чиқарилган бўлиб, кўплаб янги боғчалар, мактаб ҳамда олийгоҳлар барпо этилаётганлиги, таълим-тарбия ва илм-фан муассасаларининг моддий-техник базаси, замонавий компьютер техникалари билан таъминланиб, кундан кунга янгиланиб, кадрлар салоҳияти мустаҳкамланаётганлиги ҳамда бу борада дарслик ва ўқув қўлланмаларининг янги авлоди яратилаётганлиги бу ватан тарақиёти қўлида бўлган ёш авлод учун эканлиги ва ёшларимиздан келажак учун буюк мутафаккур олимлар чиқишларига замин эканлигидан далолат бермоқда.

Ўзбек халқи ўз маданияти ва маънавиятида баркамол инсонни тарбиялаб, уни вояга етказишга катта эътибор беришга одатланган. Инсон борлиқдаги барча нарсалар ичида энг улуғи ҳисобланади. Шундай экан аволлом бор инсонни улуғлаш, унинг қадрига етиш, айниқса, ёш авлодни камолотга етказишда бола тарбияси муҳим ўрин тутаяди. Ҳар-бир инсон ўзлигини англаш ва тарихга назар солиш билан бирга миллий маънавий маданиятимизнинг ўрганиб бориш ва уни асраб аввайлаш ҳамда аждоқларимизга етказиш муҳим ўрин тутаяди.

Мамлакатимизнинг дунё миқёсида танилишида авволлом бор оиланинг шаклланишига, ёш авлодни тарбиялашдаги йўналишларга, ижтимоий-маънавий, диний, ахлоқий ва жисмони тарбияни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилганлиги натижасида, аждоқларимизнинг улуғ номлари ханузгача ер кurrasининг деярли барча ривожланган давлатларда исимлари янада юқори поғоналарга кўтарилмоқда.

Жумладан, Али Абу-Ибинсин, Ал-Бухорий, Жалолиддин Мангуберди, Амур Темур, Мирзо Улуғбек, Бобур Мирзо, Ал-Хоразмий, Алишер Навоий ва

бошқа мингалб олиму мутафаккирларимизнинг номлари жахонга дoston бўлганлиги айна ҳақиқатдур.

Юртбошимиз Шавкат Миромонович Мирзиёев юқоридаги буюук аждодларимиз ҳақларида жуда кўп ижобий фикрларни айтибгина қолмасдан балки, ҳар бир вилоят ва шаҳар туманлардаги тарихий обидаларни янада ривожлантириш орқали аждодларимизнинг хотираларини янада шод этмоқдалар. Минглаб сайёҳлар билан биргаликда ёшларимиз, диёримизни ўрганмоқда ва оламга зиё тарқатмоқда.

Шарқ мамлакатлари уламолари, мутафаккирлари бола тарбиясига жуда катта эътибор бериб, халқ педагогикасининг ўзагини шакллантиришга ҳисса қўшганлар. “Бир болага етти маҳалла жавобгар” деган халқ нақли ўз ичига кўп маънони қамраб олган. Маҳалла, оила ва мактаб ҳамда кенг жамоатчилик вакилларининг ҳамкорлиги бўлажак авлоднинг қандай бўлиши, ота-она ва яқин қўшниларнинг танбеҳлари йўналишларининг барчаси фақат яхши ниятда бўлишини кўрсатган.

Ўтмишга назар ташлайдиган бўлсак, Ота-боболаримиз болага ҳеч қачон дўқ-пўписа қилмасликни, уларга нисбатан зўравонлик ва қўполлик қилинмаганлигини, оҳиста ширин овоз билан “**ёмон бўлади**” деган биргина чиройли ибора орқали тарбия ўғитларини сингдирганликларини, шу билан биргаликда, нотаниш кишиларни кўрганда «**Ассалому алейкум**» деган ибора билан муомулада бўлишликларини, каби миллий урф одатларни сингдириб келганлар.

Шу ўринда асосий урғуни оилага берилиши ҳам бежиз эмас. Оила муқаддас хилқат сифатида таърифланиши, “**Ватан оиладан бошланур**” деб айтилиши оиланинг ҳаёт мазмунига айланганлиги, тарихий жараёнлар воситасида бугунги кунимизга ўзининг урф-одатлари, анъаналари, миллийлиги билан етиб келганлиги диққатга сазовордир. Ҳар бир оиланинг мазмун моҳияти унинг ичидаги ижтимоий-маънавий, маърифий ҳамда бола тарбиясидаги кўринишида намаён бўлади.

Бола ҳуқуқлари кафолотлари тўғрисида”ги Ўзбекистон республикасининг Қонунининг қабул қилингани ушбу қонунда бола туғилгандан то 18 ёшга тўлгунга қадар бўлган шахслар вояга етмаганлар деб белгиланлиги ва уларнинг ҳуқуқлари ушбу қонуннинг алоҳида нормлари билан кафолатланган. Боланинг таълим ва тарбияси учун масъул бўлган ота-оналар ҳамда ўқитувчилар авволем бор норматив ҳуқуқий ҳужжатлар ва унда келтирилган тушунчаларни билишлари лозим бўлади.

Мазкур Қонуннинг 3-моддасида куйидаги асосий тушунчаларга изох берилган, бола (болалар) — ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар бўлган шахс, боланинг қонуний вакиллари — ота-оналар, фарзандликка олувчилар, васийлар,

ҳомийлардир, жисмоний ва руҳий ривожланишида нуқсонлари бўлган бола — ногиронликни белгилаш учун етарли бўлмаган жисмоний, ақлий, сезги ва руҳий нуқсонлари бўлган бола, ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар — булар жумласига, маиший турмуш шароитида юзага келган муоммолар сабабли, оғир турмуш шароитида қолган, давлат ва жамият томонидан алоҳида ҳимоя қилишга ҳамда қўллаб-қувватлашга муҳтож болалар, ота-онанинг ўрнини босувчи шахслар — қонунда белгиланган тартибда болага нисбатан ота-оналик ҳуқуқини амалга оширувчи ва ота-оналик мажбуриятларини бажарувчи, лекин боланинг ота-онаси бўлмаган шахслар (фарзандликка олувчилар, васийлар ва ҳомийлар), ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бола — ҳар қандай сабабга кўра ота-она қарамоғидан маҳрум бўлган бола, бундан етим бола мустасно.

Профессор И.Исмоилов, Р.Махмудов. Ж.С.Мухторов ва бошқа олимлар вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг сабаблари жумласига қуйидагиларни: “яшаш, ўқиш ёки иш жойидаги муҳитнинг салбий таъсири; ўқишни ташлаб кетганлар билан тегишли тарбиявий профилактик ишларни амалга оширмаганлиги, ўсмирнинг нотўғри тарбияланишини белгиловчи шарт-шароит омиллари; вояга етмаган ёшларни жиноятга жалб қилиш; зўравонликни тарғиб қилувчи интернет тармоқлари ва фильмлар таъсири деб билдиришганлар. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг омиллари сифатида қуйидагилар қайд этганлар: назоратсизлик; умумий таълим мактабларида таълим-тарбия ишларида айрим мавжуд камчиликлар; маданий ҳордиқ чиқаришни ташкил этишдаги камчиликлар; вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг олдини олиш ҳамда унга қарши бевосита кураш олиб бориш вазифалари зиммасига юкланганлар томонидан содир этилаётган камчиликларни киритган.

Ҳар-бир ота-она фарзандларига илмий, амалий ва диний билимларни ўргатиши лозим. Ўргатишмаса ёки ўргата олмаса, хохлашмаса, ўзлари ҳам билишмаса, фарзандларни тарбиясига атроф муҳитни таъсири катта бўлади.

Ёшларни онгини муҳит белгилайди, муҳит бош тарбиянинг субъекти ҳисобланади. Фарзандларимизда биринчи навбатда нималар шакилланади, уларда ўзига ишонч, кучли, зўр одам бўлиш ва айтган гапларини бажартирадиган кўчани бошқаришга ҳаракат қиладиган ҳолат пайдо бўлади ва салбий ҳолатни олди олминмаса, уни қўллаб қувватлайдиган бошқа салбий кучларнинг таъсирига берилади. Бола оилада севиб-севилишни, ҳурмат-иззатни мана шу тарбия жараёнида олади. Тартибли, интизомли турмуш тарзига шу тарбия жараёнида одатланади ва унда ижобий ўзгаришлар юзага келади ва шакилланади.

Фарзанд имонни, ватанга ва миллатга бўлган вафою содоқатни, урф одатларга ҳурматни фақат мана шундай тартибли оилада ўрганишади.

Ўзбекистон Республикаси **Жиноят Кодексининг** алоҳида боби “Оилага, ёшларга ва ахлоққа қарши жиноятлар” бобига киритган. Хусусан, ЖК

122-моддасида вояга етмган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсларни моддий таъминлашдан бўйин товлаш жиноятига нисбатан жазо белгиланган. **ЖКнинг 127-моддасида**, вояга етмаган шахсни ғайриижтимоий хатти-ҳаракатларга жалб қилиш ҳам жиноят сифатида эътироф этилган. Ушбу жиноятнинг объектив томони вояга етмаган шахсни тиламчилик қилишга, спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик ёки психотроп ҳисобланмайдиган, лекин кишининг ақл-идрокига таъсир қиладиган восита ва моддаларни, шунингдек, гиёҳвандлик воситаларини ёки психотроп моддаларни истеъмол этишга, вояга етмаган шахсни жиноятга жалб этишдан иборатдир.

Вояга етмаганлар ижтимоий хавфлилик жиҳатлар қуйдагилар:

✚ **Ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаган** — вояга етмаганнинг назоратсизлиги ёки қаровсизлиги оқибатида унинг ҳаёти ёки соғлиғи учун хавф туғдирадиган ёхуд уни таъминлаш, тарбиялаш ва унга таълим бериш талабларига жавоб бермайдиган шароитда бўлган ёхуд ҳуқуқбузарлик ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этаётган вояга етмаган;

✚ **Ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган оила** — ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар вояга етмаганларни таъминлаш, тарбиялаш ва уларга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаётган ёки лозим даражада бажармаётган ёхуд уларнинг хулқ-атворида салбий таъсир кўрсатаётган ёки улар билан шафқатсиз муомалада бўлаётган оила;

✚ **Назоратсиз** — ота-она ёки ота-она ўрнини босувчи шахслар томонидан вояга етмаганни таъминлаш, тарбиялаш ва унга таълим бериш бўйича ўз мажбуриятларини бажаришдан бўйин товлаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик оқибатида хулқ-атвори назоратсиз қолган вояга етмаган;

✚ **Якка тартибдаги профилактика иши** — ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган вояга етмаганлар ва оилаларни ўз вақтида аниқлаш, шунингдек уларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилиш ҳамда вояга етмаганларнинг ҳуқуқбузарликлар ёки бошқа ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар содир этишининг олдини олишга доир фаолият;

✚ **Қаровсиз** — аниқ яшаш жойи бўлмаган назоратсиз қолган вояга етмаган;

✚ **Ғайриижтимоий хатти-ҳаракатлар** — вояга етмаганнинг мунтазам равишда спиртли ичимликлар, гиёҳвандлик воситалари, психотроп ёки ақл-ирода фаолиятига таъсир этувчи бошқа моддаларни истеъмол қилишида, фоҳишалик, тиламчилик билан шуғулланишида ифодаланмайдиган хатти-ҳаракатлари, шунингдек ўзга фуқароларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини бузадиган бошқа хатти-ҳаракатлар мисол бўлади..

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликларнинг профилактикасида ота-она ёки ота-онанинг ўрнини босувчи шахсларнинг иштироки аниқ белгиланган. “Ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар томонидан вояга етмаган болаларни тарбиялаш ва уларга таълим бериш борасидаги мажбуриятларни бажармаслик, шу жумладан, вояга етмаган болаларнинг маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этишига олиб келиши билан боғли салбий ҳолатлар учун маъмури жазо чораси белгиланган”.

Юқоридагилардан келиб чиқиб қуйидагилар тавсия этилади:

- Ўқувчи мактабга келмаса, яхши ўқимаса ҳулқи ёмон бўлса ҳадеб танбеҳ бериш салбий оқибатларга олиб келади.
- Характери салбий тавсифланаётган уқувчиларнинг, ота-оналарининг хушёрлигини ошириш мақсадида улар яшаётган МФЙларда муҳокома қилиш мақсадида тақдимнома критишликни.
- Таълим тизимида болалар билан боғлиқ ҳуқуқбузарликларни яширмасликни.

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг 2008 йил 7 январдаги “Бола ҳуқуқлари кафолатлари тўғрисида”ги Қонун
2. Янги тахрирдаги Конституциянинг 78-моддаси
3. Ўзбекистон Республикаси Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 47-моддасида
4. Ўзбекистон Республикасининг 2010 йил 29 сентябрдаги «Вояга етмаганлар ўртасида назоратсизлик ва ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги 263-сон қонун
5. Абдулазиз Мансур. Ислон гиёҳвандликка қарши. Т.: Ғ.Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат Нашр, 1999. 5-б.
6. У.Абдуллаев “қадриятлар миллий ва унинг қаёти учун азиз ва мўътабар бўлган”. ҳуқуқ Право, Law2004. 3 (27)5 бет
7. Р.М.Махмудов «Ҳуқуқ ва маданият» Тошкент Ўзбекистон 1994-56-стр.